

MIECZYŚLAW KURIAŃSKI

POLSKA W DOBIE STALINOWSKIEGO TERRORU (1946-1956)

Już właściwie w Teheranie (w dniach 28 listopada-1 grudnia 1943 r.) Wielka Trójka zdecydowała o losach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski¹. Upływ czasu i sukcesy wojenne Rosji przybliżały tylko niechybne podporządkowanie Moskwie tej części kontynentu. Nawet powstanie warszawskie zostało wykorzystane przez Stalina do wasalizacji Polski. Józef Stalin, jako wytrawny gracz polityczny i nieprzebiegający w środkach, zbudował w Polsce potężną maszynę opresji na wzór radziecki, która przetrwała do 1989 r. Zarówno społeczeństwo, jak i wyrastający z niego Kościół stały się celem zniewolenia.

1. KRN I PKWN JAKO AGENTURA MOSKWY I PODWALINA OPRESYJNEJ WŁADZY W OKRESIE PRZEJŚCIOWYM (1943-1945)

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) był to samozwańczy tymczasowy organ władzy wykonawczej w Rzeczypospolitej Polskiej². Działał on od 21 lipca do 31 grudnia 1944 r. na obszarze wyzwolonym spod okupacji niemieckiej, tj. pomiędzy linią frontu sowiecko-niemieckiego a Linią Curzona. Decyzja o jego

---

¹ *Foreign Relation of the United States. Diplomatic papers. The Conference at Cairo and Tehran.* U. S. Government Printing Office. Washington 1943 s. 194.

² Legalnym rządem uznawanym przez społeczność międzynarodową był Rząd Polski na uchodźstwie w Londynie.

powstaniu wysłała od samego Stalina³. Zwycięstwo Armii Czerwonej pod Stalingradem i na Łuku Kurskim, jak też odkrycie przez Niemców zbrodni katyńskiej nasuwały nieodparcie podejrzenie, że Moskwa zabiega o utworzenie nowego ośrodka politycznego w Polsce, równoległego do londyńskiego. Równocześnie atakuje ostro rząd na uchodźstwie za brak legitymizacji społecznej⁴, imputując mu działanie na podstawie „[...] narzuconej narodowi antydemokratycznej konstytucji z 1935 roku”. Kiedy konsultacje z Józefem Stalinem nie przynosiły należytego rezultatu, Władysław Gomułka spowodował powołanie do życia w noc sylwestrową 1943 Krajową Radę Narodową (KRN) jako załączek nowej władzy. Ale ten twór nie miał poparcia Moskwy. Ostatecznie z końcem 1943 r. utworzono niejawnie Centralne Biuro Komunistów Polskich do kierowania komunistycznym ruchem w kraju i koordynacji z oczekiwaniami władzy radzieckiej. Przewodniczącym Biura został Aleksander Zawadzki. Nieustannie toczyły się konsultacje ze Stalinem w sprawie przyszłego rządu w Polsce. Kiedy Stanisław Mikołajczyk odmówił dalszej współpracy z Rosją, w lipcu 1944 r. klucz do rozwiązania problemu władzy znajdował się w Moskwie. Nie było mowy o powrocie rządu londyńskiego do Warszawy bez uprzedniego porozumienia się ze Stalinem i polskimi komunistami⁵. Chociaż trzeba powiedzieć, iż „krwawy car” optował za nazwą „Komitet” nowego ośrodka władzy, aby słowem „Rząd” nie drażnić Londynu i zwerbować do stworzenia koalicji rządowej, ale zdominowanej przez komunistów. Taki zabieg miał wymiar propagandowy, adresowany do zagranicy i oponentów w kraju⁶. Wreszcie 20 lipca 1944 r. Stalin zgodził się na powołanie Komitetu Wyzwolenia Narodowego⁷.

Manifest PKWN-u został zredagowany i ogłoszony w Moskwie (nie w Chełmie Lubelskim) 21 lipca 1944 r.⁸ Do władz PKWN weszli przedstawiciele działacze Związku Patriotów Polskich, Krajowej Rady Narodowej należących do PPR, Stronnictwa Ludowego „Wola Ludu”, a także osoby bez formalnej afiliacji politycznej, ale rekomendowane przez ZPP. Przewodniczącym został Edward Osóbka-Morawski, zastępcami: Wanda Wasilewska i Andrzej Witos, usunięty wkrótce z zarządu rzekomo „ze względu na stan zdrowia.” Jego miejsce zajął faworyt Józefa Stalina, Stanisław Janusz⁹. Przełożeni PKWN nosili tytuł „kierowników resortów,” pełniąc obowiązki ministrów. Przedstawicielem ZSRR przy PKWN był gen. Nikołaj

---

³ KHRUSHCHEV. *Remembers*. Vol. 2: *The Last Testament*. Trans. a. edit. by Strobe Talbott with a Foreword by Edward Crankshaw. London 1977 s. 193-194.

⁴ J. KARSKI. *Wielkie mocarstwa wobec Polski*. Warszawa 1992 s. 363-364.

⁵ K. KERSTEN. *Narodziny systemu władzy. Polska 1943-1948*. Warszawa 1990 s. 60-61.

⁶ J. CIECHANOWSKI. *Powstanie Warszawskie*. Warszawa 1991 s. 110.

⁷ TENŻE. *Powstanie Warszawskie. Zarys podłoża politycznego i dyplomatycznego*. Wyd. uzup. i poszerz. Pułtusk – Warszawa 2009 s. 300.

⁸ KERSTEN. *Narodziny systemu władzy* s. 63.

⁹ M. LATYŃSKI. *Nie paść na kolana. Szkice o opozycji lat czterdziestych*. Wyd. 2. rozszerz. Wrocław 2002 s. 79.

Bułganin¹⁰. Winstonowi Churchillowi przedstawiano Komitet jako zaczątek sze-rokiej formuły rządowej w Polsce¹¹. Pierwsze trzy posiedzenia PKWN odbyły się w Moskwie¹². 27 lipca 1944 r. Edward Osóbka-Morawski w imieniu PKWN podpi-sał w Moskwie Porozumienie między PKWN a rządem ZSRR o polsko-radzieckiej granicy (do 1967 r. nie ogłaszano tekstu), biegnącej linią Curzona, z pominięciem Kresów Wschodnich; ZSRR uznał zachodnią granicę Polski na Odrze i Nysie¹³. Dzień wcześniej podpisano Porozumienie o stosunkach między dowództwem radzieckim a polską administracją na wyzwolonych terenach Polski. Powyższy dokument posłużył jako podstawa prawna masowych represji NKWD i Smierszu wobec przedstawicieli Polskiego Państwa Podziemnego, Armii Krajowej i ludno-sci cywilnej, aresztowań i wywózek do ZSRR. Na wspomnianych terenach Stalin powołał radzieckie komendantury wojskowe do tępienia oficerów AK, opozycji, w tym osób związanych z rządem na uchodźstwie, jako niemieckich agentów¹⁴. Wedle instrukcji marszałka Konstantego Rokossowskiego z 23 sierpnia 1944 r. Rada Wojenna Frontu miała wyznaczać w terenie komendantów powiatów i miast. Gdzie nie było organów podległych PKWN, komendanci radzieccy desygnowali tymczasowych starostów i wójtów. W razie powstania zamieszek wśród ludności cywilnej komendantury rosyjskie mogły użyć broni palnej. W każdej miejscowo-sci utworzono oddział Milicji Obywatelskiej do walki z agentami nieprzyjaciela i odbierania broni, odbiorników radiowych oraz radiostacji miejscowej ludności¹⁵.

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, powiązany z Resortem Bezpieczeń-stwa Publicznego wzorowanym na NKWD, wydał szereg dekretów represyjnych. Są to: *O rozwiązaniu tajnych organizacji wojskowych na terenach wyzwolonych z dn. 24 sierpnia 1944*¹⁶, *Kodeks Karny Wojska Polskiego z dn. 23 września 1944 (obowiązywał do 1969)*¹⁷, *O ochronie Państwa z dn. 30 października 1944 (jeden z głównych elementów terroru)*¹⁸, *Dekret O Milicji Obywatelskiej z dn. 7 paździer-nika 1944*¹⁹, *Dekret O wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną oraz dla zdrajców Narodu Polskiego z dn. 31 sierpnia 1944*²⁰. Korzystano z niego często nie tyle do wymierza-nia kary niemieckim oprawcom wojennym, co do walki z niepodległościowym

¹⁰ Tamże s. 67.

¹¹ W. GOMÓŁKA. *Pamiętniki*. T. 2. Warszawa 1994 s. 434.

¹² A. SOBÓR-ŚWIDERSKA. *Jakub Berman. Biografia komunisty*. Warszawa 2009 s. 128.

¹³ R. NAZAREWICZ. *Armii Ludowej dylematy i dramaty*. Warszawa 1988 s. 240.

¹⁴ CIECHANOWSKI. *Powstanie Warszawskie* s. 422-423.

¹⁵ T. ŻENCZYKOWSKI. *Polska lubelska*. Warszawa 1990 s. 122-124.

¹⁶ Dz.U. z 1944 r. Nr 3 poz. 12.

¹⁷ Dz.U. z 1944 r. Nr 3 poz. 12; Dz.U. z 1944 r. Nr 6 poz. 27.

¹⁸ Dz.U. z 1944 r. Nr 10 poz. 50.

¹⁹ Dz.U. z 1944 r. Nr 7 poz. 33.

²⁰ Dz.U. z 1944 r. Nr 4 poz. 16.

podziemiem. Na podstawie jego artykułów poniósł śmierć akowski generał Emil Fieldorf, pseudonim Nil²¹.

Bilans 158 dni istnienia PKWN był dodatni. W oparciu o współdziałanie z Armią Czerwoną stworzył fundamenty zsovietyzowanej władzy w Polsce. Tymczasem pozycja rządu w Londynie słabła. Społeczeństwo zostało zmuszone niejako do kompromisu z PKWN, kierując się racjami biologicznymi i społecznymi bytu narodu²². 31 grudnia 1944 r. Stalin przekształcił PKWN w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej, na jego czele stanął wcześniej wspomniany Osóbka-Morawski. Stalin uczynił manewr dopiero wtedy, gdy przygotował przedpole do takiego zabiegu. W latach następnych powstawały kolejne instytucje terroru, jak chociażby Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego MBP, o rozdmuchanej strukturze (1 stycznia 1945). Duży procent na kierowniczych stanowiskach stanowili tam Żydzi²³.

2. REFORMA ROLNA I NACJONALIZACJA PRZEMYSŁU W SŁUŻBIE PROPAGANDY

Władza przeniesiona do Polski na rosyjskich bagnietach miała na celu ograniczenie wpływu wszelkich sił opozycyjnych, w tym też Kościoła katolickiego, na życie społeczne narodu i podporządkowanie go totalitarnemu państwu bądź eliminacji z przestrzeni publicznej. Po wkroczeniu Armii Czerwonej w 1944 r. władzę zaczęła przejmować komunistyczna mniejszość, która w warunkach wolności uzyskiwała jedynie minimalne poparcie, ale ciężące zbrojne ramię sowieckiego okupanta fałszowało rzeczywistość i kreowało złudny obraz powszechnej akceptacji poczynań obcych uzurpatorów²⁴. Zatem kształtowanie powojennego ustroju spoczęło w rękach czerwonej nomenklatury. Totalnie zdewastowany kraj potrzebował totalnej odbudowy. Zniszczeniu uległo 39% majątku produkcyjnego w powojennej Polsce, co stawiało nas na pierwszym miejscu wśród zrujnowanych wojną państw Europy²⁵. Duże więc znaczenie dla ekonomii miało zagospodarowanie Ziemi Zachodnich i Północnych. Osadnicy na tych terenach to pochodzący z Kresów Wschodnich i tzw. Centrali oraz repatrianci z Jugosławii, Grecji, Belgii i Francji. W lutym 1946 r. liczba Polaków na Ziemiach Odzyskanych sięgała 2,7 mln, a w styczniu 1947 – 4,6 mln. Na początku września 1944 r. Krajowa Rada Narodowa wydała

²¹ T. KRYSKA-KARSKI, ST. ŻURAKOWSKI. *Generałowie Polski Niepodległej*. Wyd. 2. uzup. i popr. Warszawa 1991 s. 91.

²² KERSTEN. *Narodziny systemu władzy* s. 101, 91.

²³ Zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza 1944-1956*. IPN Warszawa 2005.

²⁴ *Przejmowanie władzy przez komunistów*. Dostępny w internecie: www.sciaga.pl/-tekst/4954-5-proces-przejmowania_wladzy_przez_komunistow_w_latach_1943_1944_do_1945 [dostęp: 28.03.2014].

²⁵ Zob. BIURO ODSZKODOWAŃ WOJENNYCH. *Sprawozdanie w przedmiocie strat i szkód wojennych Polaków w latach 1939-1945*. Warszawa 1947.

dekret o reformie rolnej²⁶. Nowo tworzone gospodarstwa na Ziemiach Odzyskanych miały posiadać przeciętnie 7-15 ha. Część rozparcelowanej ziemi trafiła do chłopów, część do Państwowych Nieruchomości Ziemskich. Cała ta operacja zmierzała do pozyskania przychylności wsi dla komunistycznej władzy. Na tereny nad Odrą i Bałtykiem, oprócz ludzi szlacheckich, przyjeżdżały osoby zdemoralizowane, trudniące się szabrownictwem i spekulacją. Z tej warstwy społecznej wywodził się nierzadko aparat władzy. Czynnikiem stabilizującym środowiska osadnicze był Kościół katolicki. Na ogół przybysze osiedlali się tam, gdzie zatrzymał się ksiądz polski. Jeśli repatrianci mieli swojego kapłana ze wschodu, zatrzymywali się w wybranej przez siebie miejscowości i zapuszczali tam korzenie. Ponadto Kościół prowadził od samego początku akcję pomocy społecznej, ponieważ miał gorliwych duszpasterzy²⁷.

Z chwilą powołania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej zabrano się do wcielania w życie reformy rolnej. Ministrem rolnictwa został Stanisław Mikołajczyk. Współpraca z reżimem nie układała się mu najlepiej: komuniści siali nienawiść do dawnych właścicieli, z kolei PSL starał się hamować zapędy władz komunistycznych, zmierzające do rozdrobnienia ziemi. Wtedy nie wspomniano o jakiegokolwiek formie kolektywizacji, aby nie drażnić chłopów²⁸. Chociaż przydzielano nowym właścicielom ziemię wolną od długów, to w praktyce obciążona ona była spłatą w wysokości jednego plonu rocznego, wyśrubowanymi podatkami i obowiązkowymi dostawami produktów rolnych po niskich cenach. Reforma nie poprawiła zbytnio warunków bytowych wsi i jej przeludnienia. Przeciętnie powierzchnia gospodarstwa chłopskiego wzrosła z 5 ha w 1938 r. do 5,2 ha w 1959. Było to pyrusowe zwycięstwo komunistów. Gros ziemi znajdowało się (900 tys.) w rękach państwa i Armii Czerwonej. Wraz z upadkiem ziemiaństwa skundliła się kultura wiejska. Brakowało sprzętu, nasion, inwentarza, spora część ziemi leżała odłogiem. W tym względzie pomoc UNRRA okazała się nie do przecenienia²⁹.

W połowie 1945 r. 10% zakładów przemysłowych należało do państwa, ale w następnym półroczu szereg fabryk przeszło pod zarząd państwowy, sprawowany przez komitety fabryczne i rady zakładowe. Było to rozwiązanie tymczasowe. W Manifestie PKWN nie zapowiedziano wcale nacjonalizacji przemysłu, wręcz postulowano ochronę własności prywatnej. Konfiskacie miał ulec tylko majątek

²⁶ Dz.U. z 1944 r. Nr 4 poz. 17; S. JANKOWIAK. *Reforma rolna*. „Biuletyn IPN” 2002 nr 1 s. 26.

²⁷ D. WOJCIECHOWSKI. *Duszpasterz na ziemiach w 1945 r. odzyskanych. Księża niezłomni. Ksiądz Stanisław Marchewka*. Dostępny w internecie: www.radiomaryja.pl/bez-kategorii/duszpasterz-na-ziemiach-w-1945-r-odzyskanych [dostęp: 3.04.2014].

²⁸ „Komuniści nie chcą stracić i tak niewielkiego poparcia na wsi polskiej, nie podnosili sprawy kolektywizacji obawiając się słusznie reakcji chłopów”. *Polska kolektywizacja*. Dostępny w internecie: www.prawica.net/28916-Polska-kolektywizacja [dostęp: 25.05.2014].

²⁹ R. PRZYBYLSKI. *Reforma rolna i nacjonalizacja przemysłu w Polsce*. Dostępny w internecie: www.historia.na.6.pl/reforma_rolna_i_nacjonalizacja_przemyslu_w_Polsce [dostęp: 4.04.2014].

niemiecki. Rozbudowane Ministerstwo Przemysłu, na czele którego stał Hilary Minc³⁰, nadzorowało zarówno działalność przedsiębiorstw państwowych, jak i przemysłu prywatnego, spółdzielczego i rzemiosła. Katastrofalny brak surowców w przemyśle dawał o sobie znać na każdym kroku. Jedynie eksport węgla pozwalał na pokrycie kosztów importu rud żelaza ze Szwecji, z ZSRR bawełny, wełny, skór, ołowiu i miedzi. Pod koniec 1946 r. produkcja przemysłowa osiągnęła 77% z 1938 r. Nie następował zwrot zakładów opuszczonych, a siły społeczne były za słabe, by bronić prywatę przed zakusami państwa. Wielu przedsiębiorców i fachowców nie wróciło z wojny, inni znaleźli się za granicą, w więzieniach albo nie mogli działać legalnie. Spór o własność przemysłu toczył się między zwolennikami zupełnego upaństwowienia, za którym opowiadała się PPR, a zwolennikami współistnienia sektora państwowego, spółdzielczego i prywatnego, za którym opowiadało się PSL. Mimo że PSL sprzeciwiało się wypłaceniu odszkodowań właścicielom większych przedsiębiorstw, przeważnie osobom zagranicznym, komuniści preferowali przeciwną zasadę po to, aby przypodobać się Zachodowi. Ustawa o nacjonalizacji przemysłu w Polsce została przyjęta przez KRN 3 stycznia 1946 r. Generalnie mienie ponemieckie przechodziło na rzecz państwa bez odszkodowania. Przedsiębiorstwa należące do wymienionych 17 gałęzi przemysłowych oraz zakłady zatrudniające więcej niż 50 robotników na jedną zmianę podlegały odszkodowaniu. Nie zwrócono prawowitym właścicielom majątków wyjętych spod nacjonalizacji, zagrabionych bezprawnie przez reżim komunistyczny³¹. Od 1948 r. zaczęto propagować kolektywizację wsi³². Chłopi poczuli się oszukani. Nawet małorolni nie kwapili się do realizacji idei spółdzielni produkcyjnych, czyli kołchozów, oraz walki z kułactwem³³. Ta nieciekawa rzeczywistość sprawiała, że wielu ludzi uciekało się do przeżyć religijnych, co podnosiło prestiż Kościoła, który w oczach reżimu wyrastał na groźnego wroga. Był to jeden z pierwszych etapów pacyfikacji Polski. Ale naród trwał na szanćach.

3. WALKA WŁADZY KOMUNISTYCZNEJ Z NARODEM POLSKIM I KOŚCIOŁEM KATOLICKIM

Stalin widząc słabość i chwiejność zarówno Churchilla, jak i Roosevelta, uzyskawszy praktycznie ich przyzwolenie na aneksję polskich ziem wschodnich, przystąpił teraz do faktycznego podporządkowania Polski Związkowi Radzieckiemu.

³⁰ R. TERLECKI. *Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*. Kraków 2007 s. 34.

³¹ Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przyjęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. Dz.U. z 1946 r. Nr 3 poz. 17 wraz ze zmianami Dz.U. z 1946 r. Nr 72 poz. 394.

³² Kolektywizacja. W: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. T. 4. Warszawa 2004 s. 449-451.

³³ Kolektywizacja wsi. *Próba kolektywizacji w Pogorzeli*. Dostępny w internecie: www.wlodek37.blox.p/2010/Kolektywizacja_wsi.html [dostęp: 15.08.2014].

Zdarzało się, że oddziały AK i Armii Czerwonej współdziałały ze sobą podczas operacji wojennych. Po tych krótkich epizodach współpracy następowała fala aresztowań wśród dowódców AK lub też przedstawicieli administracji cywilnej³⁴. Pojmany akowców albo wcielano do armii Berlinga, albo zsyłano w głąb ZSRR. Do maja 1945 r. w radzieckich więzieniach i obozach znajdowało się ponad 50 tys. żołnierzy polskiego podziemia zbrojnego. Nastąpiła pacyfikacja i rusyfikacja ziem polskich zaanektowanych przez Moskwę. Mimo że na tych terenach istniały placówki prawowitych władz: powiatowe i wojewódzkie Delegatury Rządu na Kraj, Stalin zainstalował swoją agenturę w postaci PKWN (podjął pracę od 1 sierpnia 1944 r.)³⁵. Komendatury radzieckie systematycznie wyłapywały i aresztowały przedstawicieli podziemia. W połowie sierpnia 1944 r. doszło do zjednoczenia krajowych członków PPR z rosyjskimi, przybyłymi z ZSRR wraz z Armią Czerwoną. Wówczas do Biura Politycznego PPR weszli: Bolesław Bierut, Jakub Berman, Hilary Minc, Władysław Gomułka, Aleksander Zawadzki³⁶. Organizowano komitety gminne, powiatowe i wojewódzkie PPR. Skrywając prawdziwe cele i metody postępowania, głosili oni chęć stworzenia Polski Ludowej, opartej na zasadach demokracji i sprawiedliwości społecznej. Dla utwierdzenia nowej władzy utworzono Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (UBP) i Milicję Obywatelską. Rozpoczęła się „walka z zapłutymi karłami” reakcji, nasiliły się masowe aresztowania członków AK, BCH, NSZ i innych polskich organizacji niepodległościowych, oczywiście przy współpracy NKWD³⁷.

Do końca września 1944 r. zatrzymano i osadzono kilkadziesiąt tysięcy żołnierzy oraz przedwojennych działaczy politycznych i społecznych. Więzienia opuścili Niemcy, a zapełnili je Polacy. Żadne partie niekomunistyczne nie miały racji bytu, bo były marginalizowane bądź likwidowane. Co prawda komuniści powołali 1 stycznia 1945 r. Rząd Tymczasowy RP pod kierownictwem Edwarda Osóbki-Morawskiego, ale on nie posiadał wolnej ręki w działaniu, ponieważ sprawował nad nim pieczę radziecki generał Iwan Sierow³⁸. Teraz „czerwoni” nie starali się nawet silić na jakiegokolwiek pozory demokracji, a krytykę Zachodu ignorowali zupełnie. W czasie lutowej konferencji w Jałcie Wielka Trójka postulowała przeprowadzenie szybkich wyborów w Polsce z udziałem sił politycznych demokratycznych i antynazistowskich. Stalin musiał się spieszyć, aby wybory przebiegły po jego myśli. Celem zapewnienia subordynacji ludności dopuszczano się ciągłych

³⁴ A. LITYŃSKI. *Na drodze ku nowej procedurze karnej. O postępowaniu przygotowawczym w latach 1943-1950*. Warszawa 1991 s. 53.

³⁵ K. KERSTEN. *Powstanie PKWN – mówią dokumenty*. „Tygodnik Solidarność” 24.07.1981 s. 4.

³⁶ J. WRONA. *System partyjny w Polsce 1944-1950*. Lublin 1997 s. 88.

³⁷ S. KRIWIENKO. *Dokumenty z „Teczki specjalnej” Stalina dotyczące działalności organów NKWD w Polsce w latach 1944-1946*. W: *NKWD o Polsce i Polakach. Rekonesans archiwalny*. Red. W. Materski, A. Paczkowski. Warszawa 1996 s. 32.

³⁸ N. PIETROW. *Cień Sierowa*. „Karta” 1992 nr 9 s. 79-84.

pacyfikacji wsi i miasteczek, rabunków i egzekucji. W obozach w Rembertowie, Mysłowicach, Skrobowie i Krzesimowie władze przetrzymywały dziesiątki tysięcy przedstawicieli niepodległościowego podziemia zbrojnego (AK, NSZ, WiN)³⁹. Więźli działacze opozycyjnych partii politycznych. 21 kwietnia 1945 r. premier Rządu Tymczasowego Osóbka-Morawski podpisał ze Stalinem układ o przyjaźni, wzajemnej pomocy i współpracy powojennej pomiędzy RP i ZSRR. Był to akt dalszego zniewolenia Polski⁴⁰. Proces 16 przedstawicieli różnych ugrupowań prawicowych w Moskwie pokazał właściwe oblicze stalinowskiej Rosji. Ludzie ci w dobrej wierze przybyli w dniu 27 marca 1945 r. na rozmowy do Pruszkowa, aby ustalić tam reprezentację przyszłego rządu polskiego. Wszyscy oni zostali podstępnie aresztowani przez NKWD i następnego dnia wywiezieni do Moskwy. W dniach 17-21 czerwca 1945 r. odbyła się farsa procesu sądowego, podsądnych oskarżano o dywersję, kolaborację z Niemcami, szpiegostwo, zabójstwa i tortury niewinnych ludzi⁴¹. Na śmierć nie skazano nikogo, ale dosięgła ona niektórych w niewyjaśnionych okolicznościach, m.in. gen. Leopolda Okulickiego, pseudonim Niedźwiadek⁴². Stalin triumfował i reżyserował politykę wobec krajów zniewolonych, a Zachód zachwycał się rosyjską sprawiedliwością⁴³.

Konferencja poczdamska przypieczętowała utratę Kresów Wschodnich przez Polskę i nie określiła dokładnie jej zachodniej granicy⁴⁴. Problem został zawieszony, Polska – wierny sojusznik antyhitlerowski – upokorzony. Dalsza pacyfikacja narodu dokonywała się poprzez zastraszanie, więzienie, potajemne morderstwa obywateli⁴⁵. 2 sierpnia 1945 r. władze komunistyczne ogłosiły amnestię dla żołnierzy Polski Podziemnej. Wkrótce jednak aparat terroru wtrącił amnestionowanych na powrót za kraty. Wielu zginęło. Sławne referendum „trzy razy tak” z 30 czerwca 1946 r. z pytaniami o świetlaną przyszłość Polski zostało sfałszowane w wyniku

³⁹ *O obozach NKWD w Polsce*. Dostępny w internecie: pl.wikipedia.org/wiki/Obozy_NKWD_dla_jencow_polskich.

⁴⁰ A. SKRZYPEK. *Mechanizmy uzależnienia. Stosunki polsko-radzieckie 1944-1957*. Pułtusk 2002 s. 34 nn.

⁴¹ J. WALKER. *Trzecia wojna światowa. Tajny plan wyrwania Polski z rąk Stalina*. Kraków 2014 s. 139.

⁴² *Tamże* s. 327.

⁴³ „Proces był kluczowym wydarzeniem ukazującym kierunek sowieckiej polityki. Stanowił potwierdzenie zarówno złej woli komunistów, jak i ich determinacji w niszczeniu wszystkich przeciwników politycznych. Był wzorcowym procesem pokazowym – pełnym absurdalnych oskarżeń podsądnych, którym wyprano mózgi, i zmuszonych do fałszywych zeznań świadków; nie miał nic wspólnego z prawdziwymi przestępstwami. Wyreżyserowano go, aby zademonstrować, że [...] «sowiecka sprawiedliwość» potrafi bezkarnie wypromować nawet najbardziej oczywistą niesprawiedliwość i że zachodnie mocarstwa nie mogą zrobić nic [...]” N. DAVIES. *Powstanie '44*. Kraków 2004 s. 611.

⁴⁴ H. S. TRUMAN. *Memories*. Vol. 1: *Year of Decisions*. Washington 1955 s. 380.

⁴⁵ Zob. K. SZWAGRZYK. *Zbrodnie w majestacie prawa 1944-1955*. Warszawa 2000.

„odpowiedniego” liczenia głosów⁴⁶. Powstały w 1945 r. – na wzór radziecki – Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk założył kaganiec na wolną myśl Polski⁴⁷. Upozorowane wolne wybory, które odbyły się 19 stycznia 1947 r. w atmosferze terroru i totalnych fałszerstw, torowały dalszą drogę do sowietyzacji kraju i legalizacji agenturalnej władzy. W 1948 r., w wyniku połączenia dwóch partii lewicowych: PPR i PPS, powstała PZPR, co dało początek systemowi monopartyjnemu. Konstytucja z 1952 r. przypieczętowała model totalitarnego państwa⁴⁸.

Równocześnie wymierzano ciosy w Kościół katolicki, jako że komuna nie znosiła żadnej przestrzeni publicznej wolnej od jej wpływów⁴⁹. Założeniem komunistów był rozdział państwa od Kościoła lub jego likwidacja, zaś taktyka prowadząca do tego celu mogła przedstawiać się różnie. Państwo zapewniało pozornie swobody religijne; z końcem 1951 r. wprowadziło śluby świeckie i rozwody, w końcu usunęło lekcje religii ze szkół, zlikwidowało Caritas – to było właściwe oblicze nowego ustroju przy zmiennych umizgach do społeczeństwa. Reżimowa władza odwołała ze stanowiska we Wrocławiu administratora apostolskiego ks. dr. Karola Milika, prawnie wybranego na to stanowisko. Krok ten uzasadniała koniecznością zniesienia tymczasowości Kościoła na Ziemiach Zachodnich. Zastąpił go ks. Kazimierz Lagosz, dziekan i proboszcz w parafii św. Bonifacego we Wrocławiu.

Bolesław Drobner [jeden z urzędników wrocławskich] wyjawiał później, że zamiarem docelowym rządu było skomunizowanie Ziemi Odzyskanych, które miały posłużyć za wzór dla pozostałych regionów kraju. Wszelkie zatem przejawy współpracy rządu z Kościołem były od samego początku tylko grą polityczną⁵⁰.

W 1953 r. nastąpiły dalsze represje wobec instytucji kościelnych. Władze Polski Ludowej zniosły wszystkie niższe seminaria duchowne diecezjalne i zakonne.

Niezwykle bolesnym ciosem wymierzonym w Kościół była likwidacja 323 domów zakonnych żeńskich, należących do dziesięciu zgromadzeń, i wywiezienie blisko 1500 siostr do obozów pracy, utworzonych w wielu ośrodkach Polski (m.in. w Staniątkach, Kobylinie, Gostyniu, Dębowej Łące, Ostrowie, Bojanowie, Miejskiej Górcie). Akcję tę, określoną kryptonimem «X2», przeprowadzono 3 VIII 1954 roku pod nadzorem zaufanego aktywu partyjnego i służb Urzędu Bezpieczeństwa. Siostry wywożono nocą autobusami z napisem «Wycieczka» lub osłoniętymi ciężarówkami. W obozach pracy starano się skłócić je między

---

⁴⁶ *Wybory z 1947 r.* Dostępny w internecie: ipn.gov.pl/kalendarium/sfalszowane-wybory-19-stycznia-1947-roku [dostęp: 25.08.2014].

⁴⁷ *Dekret z dnia 5 lipca 1945 roku o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.* Dz.U. z 1946 r. Nr 34 poz. 210.

⁴⁸ Dz.U. z 22.07.1952 r. Nr 33 poz. 232.

⁴⁹ Z. ZIELIŃSKI. *Antykościelna polityka władz PRL (1944-56)*. W: *Encyklopedia „białych plam”*. T. 1. Radom 2002 s. 139-142.

⁵⁰ J. PATER. *Z dziejów wrocławskiego Kościoła*. Wrocław 1997 s. 97.

sobą, a nowicjuszek nakłonić do powrotu do stanu świeckiego. Zajęte domy zakonne najpierw okradano z pozostawionego mienia, a następnie przeznaczano na szpitale, szkoły, przedszkola, izby porodowe i mieszkania prywatne⁵¹.

Ze względu na negatywną postawę Piusa XII wobec komunizmu⁵² atakowano Stolicę Apostolską, nie szczędząc jej kalumnii (współpraca papieża z hitlerowskimi Niemcami itp.). W porozumieniu państwo – Kościół z 1950 r. obydwie strony próbowały stępić ostrze konfliktu; strona rządowa chciała jednak wykorzystać go równocześnie do walki z klerem. Przyjęcie ograniczonego kompromisu przez stronę kościelną nie spełniło jej oczekiwań. Przyszedł czas na odmowę ustępstw. Słynne zdanie ks. kard. Stefana Wyszyńskiego: *non possumus* spowodowało w 1953 r. uwięzienie i eliminację go z życia publicznego na kilka lat⁵³. Władze nasyciły nieustannie środowiska kościelne coraz liczniejszą agenturą, skrzętnie gromadziły też dossier na gorliwych kapłanów, dopuszczano się morderstw i pseudoprocusów⁵⁴. Kierowniczka V Departamentu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Brytygierowa, wydała instrukcję zmierzającą do utrudniania zakładania organizacji religijnych, jak KSM, KSMŻ, Iuventus Christiana, czy odtwarzania przedwojennego KSM, przeszkadzano w obchodach religijnych rocznic, pielgrzymkach i odpustach. Ustawa o amnestii z 1947 r. wiele dawała możliwości do manipulacji w interpretacji przepisów i do gromadzenia materiałów przeciwko księżom, zwłaszcza w fingowaniu ich powiązań z ośrodkiem londyńskim. Czynniki bezpieczeństwa ciągle rozciągały nad Kościołem parasol inwigilacji, szykan i ośmieszania⁵⁵.

ZAKOŃCZENIE

Każdy upływający rok niósł ze sobą dla społeczeństwa i Kościoła jakąś dozę upodlenia. Dopiero w 1956 r., po dojściu Gomułki do władzy, nastąpiła krótkotrwała odwilż w stosunkach państwo – Kościół⁵⁶. Prymas odzyskał wolność. Hierarcha

⁵¹ Tamże s. 102.

⁵² Encykliki Piusa XII potępiające komunizm: *Orientalis omnes Ecclesias* (23.12.1945), *Ad apostolorum* (29.06.1958) i *Meminisse iuvat* (14.08.1958).

⁵³ A. BONIECKI. *Własnym słowem*. „Tygodnik Powszechny” 2.12.2012 nr 49.

⁵⁴ „W jednym z pism (1949 r.) adresowanych do kadr partyjnych i funkcjonariuszy MBP pisano: «Musi być zwalczana polityczna działalność reakcyjnej części kleru katolickiego. Nie może liczyć na bezkarność ksiądz, który wykorzystuje uroczystości religijne dla celów politycznych. Ksiądz, który wygłasza kazania polityczne, musi być traktowany jako mówca wiecowy. Jeśli jego przemówienie zawiera cechy wystąpienia antypaństwowego, podburzania mas do walki z ustrojem czy urządzeniami Państwa Polskiego, to musi być ścigany i karany tak jak przestępca polityczny». W tym tonie sformułowane instrukcje pociągały za sobą ofiary wśród duchowieństwa”. G. KUCHARCZYK. *Kościół w PRL – Kościół Męczenników* (cz. I). „Miłujcie się” 2007 nr 1.

⁵⁵ *Skompromitować i ujarzmić Kościół*. Dostępny w internecie: wirtualna.p Polonia.com/2013/08/27/skompromitowac_kosciol.

⁵⁶ Zob. N. DAVIES. *Boże igrzysko*. T. 2. Kraków 1992.

zarządził wielką nowennę maryjną, przygotowującą wiernych do 1000-letniego jubileuszu chrztu Polski (1966). Kościół odniósł zwycięstwo. Niemniej jednak katolicy świeccy i duchowni musieli czuwać, gdyż komuniści nie powiedzieli jeszcze ostatniego słowa. Wkrótce rozpętają bowiem wojnę, oskarżając hierarchię kościelną o rewizjonizm i brak patriotycznego myślenia. Trzeba powiedzieć, iż społeczeństwo polskie i Kościół przeszły suchą stopą przez „morze stalinizmu” w poczuciu dobrze spełnionego obowiązku.

POLAND IN TIMES OF STALINIST TERROR
(1946-1956)

S u m m a r y

Author sketched the image of situation in the era of the greatest Stalinist terror in Poland (1946-1956). KRN and PKWN with the NKWD, MBP and MO was installing systematically the power of agents in the country. Nation and Church suffered huge sacrifice at the hands of the communists. However, both institutions have endured oppression with dignity.

Słowa kluczowe: stalinizm, komunizm, Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, nacjonalizacja przemysłu, kolektywizacja rolnictwa, walka z Kościołem.

Key words: stalinism, communism, Polish Committee of National Liberation, nationalization of industry, collectivisation of agriculture, fight against the Church.